

KORUNK (ANTI)HŐSE

Háy János: *A cégvezető*

Háy János új regénye a rendszerváltás nyerteseiről és veszteseiről, az azóta eltelt harminc év társadalmi klímáját szem előtt tartva, fest meglehetősen borús képet. A cégvezető egy olyan kor hőse, amelyben nincsenek hősök, csak ügyeskedő vagy sodródó figurák. A gátlástalanság és a lecsúszás az a két opció, ami a regényszereplők számára felkínáltatik. E meglehetősen keserű diagnózis nem függetleníthető Háy korábbi műveitől, amelyekben ugyancsak bőségesen találunk kínzó magánéleti dilemmákat, vagy látunk példát az idegenségtapasztalat színrevitelére, azonban komoly kérdés, hogy jelen alkotás mérhető-e az életmű előzményeihez. *A cégvezető* műfajilag is érdekes vállalkozás: bár a forma és a paratextusok alapján regényként kínálja magát olvasásra, a narráció többször is kétségesé teszi, regény-e, egyáltalán történet-e az, amit valójában olvasunk.

A címszereplő figura az egyedi és általános Háyra jellemző összemosásából születik meg: bármelyikünk lehet a cégvezető, ahogyan bármelyikünk behelyettesíthette magát a korábbi szövegek gyerek-, apa- vagy akár asszimilánsfigurájának a szerepébe is. Mindez abból a szempontból lesz érdekes, hogy míg a korábbi szövegek egy-egy olyan élethelyzetet jártak körül, amely szinte minden olvasó számára elgondolható volt, addig az új regény (anti)hőse hangsúlyosan a felső tízezer köreibben mozgó figura. Ez önmagában nem feltétlenül tenné univerzálisan értelmezhetővé a történetet, így a hangsúly inkább arra kerül, hogyan tárulnak fel e figura üzleti és magánéleti döntései, melléfogásai. A fülszöveg talán kicsit erőltetetten, és az „életvezetés” terminusát kifordítva érvel az általános olvasat lehetőségével, amikor arról beszél, hogy „cégvezető vagy, akár van bejegyzett céged, akár nincs, mert azt az embert, aki vagy, te vezeted”. A csereszabatoság, a behelyettesíthetőség mellett tesz hitet egy tragikus sorsú mellékszereplő leírása is: „ha épp nem cégvezető volt, hanem kutató” (77.), illetve ugyanebben a részben: „belé már nem szerethetett ez a zsidó nő, egy másik férfival kellett megtörténnie, és egy másik feleséggel” (78.).

Az egyszerre konkrét és általános síkon működő alkotás viszonylag tömören összegezhető: a mindig sikeres és pályáját érzéketlenül, számító módon, ugyanakkor nagy előrelátással építő ingatlanos cégvezető elhagyja első feleségét egy új kapcsolatért, amely mind magánéleti, mind pénzügyi szempontból a biztos kudarc felé sodorja, azt a keserű felismerést tartogatva, hogy az elhamarkodott döntések és tévedések egy idő után már nem korrigálhatók. A feladott első házassághoz már nincs visszatérés, ahogyan az is könyörtelen felismerésként mutatkozik meg, hogy az egzotikus szigetek bankjaiba kimenekített vagyanon is osztozni kell a második válás során. A szűzsé azonban ennél összetettebb, a könnyen keretezhető

Európa Könyvkiadó
Budapest, 2020
372 oldal, 3999 Ft

történet nem lineárisan kerül az olvasó elé, sokkal inkább a folytonos kitekintésekre, anekdotákra és visszatérésekre épülő regényépítkezés tartja mozgásban a szöveget. Nagy kérdés ugyanakkor, hogy nem válik-e egy idő után unalmassá, kiszámíthatóvá ez a poétika. Háy új regényében sajnos gyakran ez történik, a szövegkohéziót ráadásul egyébként háttérben maradó történetszálak laza összekapcsolásával igyekszik elérni, ami különösen furcsán hat egy deklaráltan az univerzalitáson, behelyettesíthetőségen alapuló regényvilágban. A kitekintések egy része ráadásul, bármennyire jó is a rendszerváltás veszteseit, a munkájukat veszített gyári dolgozókat leíró jelenet, és bármennyire is eszünkbe juttatja a pályatársak közül Tar Sándor prózájának legjobb pillanatait, zavaróan idegen testnek tűnik ebben a szövegben. Különösen azért, mert a helyenként túlírt anekdoták sok esetben indokolatlanul széttartóvá teszik a cselekményt.

A cégvezetőt a regény felütése a *felfedező* metaforával szemlélteti, ami nemcsak egy, a korszakra vonatkozó kulturális referencia, a regényben is említett Neoton Família *Santa Maria* című diszkóslágere által motivált kép, hanem Kolumbusz megidézésével talán az eltévedésnek, az öntudatlan felfedezésnek is valamiféle jelzésként léphet működésbe. A felfedezőkhöz vagy éppen a későbbi szöveg helyeken szereplő önazonosításokhoz (görög hős, ragadozó, birodalomépítő) társított értéktartalommal szemben azonban egy egészen más típusú metafora is működésbe lép, amikor a szöveg azt latolgatja, hogy vajon a második feleség hogyan mesél majd a férfiről a barátnőinek: „[a]lbban a történetben te egy idélen mesealak leszel, aki lovat vitt a vásárba, de végül egy tyúkkal vagy egy tojással tért haza” (52.). A regény, ha döntően egy nézőpontot követve ismerteti is a cégvezető történetét, ezekkel az apró jelzésekkel utal az azonos történetet elmesélő szövegek lehetséges és szükségszerű polifóniájára. A narráció nagyon gyakran él emellett a megszólítás eszközzel: „Nem, te soha nem tévedsz, mindig tudod, mit kell tenni” (7.), és e kiszólások a történet elbeszélő által is előrevetített kifutását ismerve különösen ironikus színben tűnnek fel. Az elbeszélő maga háttérben marad („Ne kérdezd, hogy ki vagyok, és milyen jogon szólok hozzád”, 260.), ugyanakkor egy ponton saját magát is befogalmazza a történetbe, mintegy utalva arra, hogy az ő élete nem lenne méltó a regényszerű megfogalmazásra, ezzel elvetve az (ön)életrajzi olvasat lehetőségeit, ami persze többé-kevésbé mindig ott bujkál a korábbi művek értelmezési lehetőségeinek sorában.

A banális és a tragikus egymásba játszatása, egymás mellé helyezése jól működik a szövegben, amelynek egyik eklatáns példája a szakítás leírása is: „végül is lapátra tetted az egész addigi életedet, és elszalasztottál egy remek koncertet a Müpában” (51.). Ez a fajta finoman ironikus távolságtartás lehetővé teszi azt, hogy a szöveg ne terelje a befogadóját se túlságosan együttérző, se ítélkező pozícióba, ezáltal megmaradhat az olvasó szenvtelensége. Mindez képes valamelyest ellenpontoszni is azt a hangsúlyos elbeszélői állítást, miszerint az első házasság volt a cégvezető arkhimédeszi pontja, a válás pedig az a rossz döntés, ami minden későbbi negatívum forrásául szolgált.

A vidék–város dichotómia megmozgatása, a kívülről érkező dilemmáinak, esetleges sérelmeinek színrevitele érzékletes, *Az asszimiláns* című Háy-esszével is szépen összecsengő megoldás, ahogyan az anya–fiú elidegenedés ábrázolása is szépen kapcsolódik össze a cégbirodalom építésére vonatkozó törekvésekkel. Az erkölcsi törvény mellett kardoskodó anya egy régi világrend hordozója, cégvezető fia pedig az elvtelen politikai pálfordulások és a bármi áron történő tőkefelhalmozás elkötelezettje. Ugyanez az univerzális családi örökség működik tovább a cégvezetők saját családjának világában, amikor a narráció arról tudósít, hogy „[a] cégvezetők nem ismerték a gyerekeiket” (272.). Mindezek alapján nem meglepő, hogy az idegenségérzet áthatja a kötet egészét, nemcsak az általánosítható címszereplő családi viszonyai és magánéleti kudarcai miatt, hanem az asszimilálódni vágyó vagy éppen kényszerűen lakóhelyet változtató figurák kettős otthontalansága okán is.

A kulturális referenciákkal telezsúfolt szövegtér ugyanakkor (a teljesség igénye nélkül: Puskin, Csehov, Heidegger, Tarkovszkij vagy éppen a *Döglött akták* című sorozat) túlságosan direkt módon igyekszik hatást kelteni, olyankor is, amikor a sejtetés, körülírás célravezetőbb lenne. A regény folyamán mindemellett zavaróan sokszor kerül előtérbe az aktuálpolitika: a 2008-as gazdasági válság szövegbe ágyazása ugyan a történet által megkövetelt, az üzleti hanyatlás előszelét jelző momentum, ugyanakkor az illegális bevándorlás kérdésének, vagy éppen a szélsőjobboldali ideológiák terjedésének ideidézése gyakran öncélú, motiválatlan marad. (Még akkor is, ha a „mindenki bevándorló” gondolat az általános idegenség, valamint a „mindenki cégvezető” logikai ívére is felfűzhető.)

A *cégvezető* mindazonáltal nem csupán a jelent teszi tárgyává, de igyekszik megérteni azokat a történeti folyamatokat is, amelyek a rendszerváltás felemás megoldásaihoz és a jelenlegi közélet alaphangulatához vezettek. A huszadik századi tragédiák számbavétele vagy az államszocializmus korában „az egész életüket gyerekstátuszban” (134.) leélt állampolgárok sorsa bizonyos értelemben egyenes következménye a későbbi időszak kihívásainak, ugyanakkor a narráció arra is figyelmeztet, hogy mennyire hamis a múltbéli kollektív vagy családi sérelmekre történő hivatkozás. Ilyen tekintetben egyformán gyarló a regényben a fővárosba bármi áron visszakapaszkodni vágyó család és a valamikori éhezésre visszautaló sikeres üzletember. Ok-okozati következmények vannak és lehetnek, az előzmények azonban nem szolgáltatnak felmentést a jelenkori tettek alól. A rendszerváltás időszakával kapcsolatban világossá válik az előre leosztott szerepek megléte, a „bárki-ből lehet bárki” (139.) sommás gondolata minduntalan illúzióknak bizonyul, hiszen „nincs olyan társadalmi rend, amiből automatikusan következne az emberi lét boldogsága” (206.). Az a szereplői közlés pedig, miszerint „mindenki rohadt önző, ezt hozta a rendszerváltás” (42., kiemelés tőlem, Sz. M.), éppen e történeti folytonosság tükrében lepleződik le, tűnik fel ironikus fénytörésben. A tőke kapitalista világot mozgató erejét, a politikai kapcsolatok jelentőségét latolgató vagy éppen a kétosztatú politikai palettát leíró részek azonban elmaradnak a történeti távlatot jellemző kidolgozottságtól, és helyenként publicisztikai stílusban fogalmaznak meg állításokat, ami zavaróan kilóg a szöveg teréből. Legfőképpen azért, mert olyan erős értékkelő mozzanatokkal, kinyilatkoztatásszerű elbeszélői szólammokkal dolgoznak, amelyekkel éppen a korábban dicsért polifóniát és távolságtartást kérdőjelezik meg, teszik zárójelbe.

A regény zárata keserű utalás a *Megáll az idő* emblematis gondolatára („így fogunk akkor élni, mert nincs másik élet”), az utolsó mondatban szereplő tagadás pedig („Nem tudom.”, 372.) tovább erősíti a mű során rendre előkerülő egzisztenciális kételyeket. A *cégvezető* értékelésekor kissé zavarban vagyunk, mert bár többnyire jó érzékkel gondolja újra az életmű erősségeit, és poétikai újdonságokkal is szolgál, mindez nem tudja ellensúlyozni a tartalmi és szerkezeti aránytalanságokkal kapcsolatban említett kifogásokat. Konceptuális bizonytalanságai miatt nem képes tehát megközelíteni a Háy-életmű leg-erősebb szövegeit (például *A gyerek* című alkotást), kérdésfelvetéseinek relevanciája azonban párbeszédképessé teszi, olvasásra, újraolvasásra kínálja.